

Prymat Następcy Piotra w tajemnicy Kościoła. Uwagi Kongregacji Nauki Wiary*

1. Na obecnym etapie życia Kościoła kwestia Prymatu Piotra i jego Następców ma szczególne znaczenie, także ekumeniczne. Podkreśla to często Jan Paweł II, zwłaszcza w encyklice *Ut unum sint*, gdzie zwraca się ze szczególnym wezwaniem do pasterzy i teologów, aby szukali «takiej formy sprawowania prymatu, która nie odrzucając bynajmniej istotnych elementów tej misji, byłaby otwarta na nową sytuację»¹.

Kongregacja Nauki Wiary, odpowiadając na wezwanie Ojca Świętego, postanowiła podjąć pogłębioną refleksję nad tym zagadnieniem i w tym celu zorganizowała symposium o charakterze ściśle doktrynalnym na temat: «Prymat Następcy Piotra», które odbyło się w Watykanie w dniach 2-4 grudnia 1996 r. i którego akta zostały opublikowane².

2. W orędziu skierowanym do uczestników symposium Ojciec Święty napisał: «Kościół katolicki jest świadom, że zachował posługę Następcy Piotra w duchu wierności Tradycji apostoelskiej i w wierze Ojców»³. W dziejach Kościoła istnieje bowiem ciągłość w rozwoju doktryny o Prymacie. Opracowując niniejszy tekst, opublikowany jako załącznik do wspomnianych wyżej akt symposium⁴, Kongregacja Nauki Wiary wykorzystwała wkład uczonych uczestniczących w symposium, nie zamierzając jednak dokonywać jego syntezy ani wnikać w zagadnienia otwarte na nowe poszukiwania. Niniejsze «Uwagi» - powstałe na marginesie symposium - mają jedynie przypomnieć istotne elementy katolickiej nauki o Prymacie, który stanowi wielki dar Chrystusa dla Kościoła jako niezbędna posługa na rzecz jedności, a często był także - jak wiemy z historii - zabezpieczeniem wolności biskupów i Kościołów partykularnych przed ingerencjami władzy politycznej.

I. Źródło, cel i natura Prymatu

3. «Pierwszy Szymon, zwany Piotrem»⁵. Od tego znamiennego podkreślenia pierwszeństwa Piotra rozpoczyna się w Ewangelii św. Mateusza lista dwunastu apostołów; także dwie pozostałe Ewangelie synoptyczne oraz Dzieje Apostolskie wymieniają na początku imię Szymona⁶. Ta lista, mająca znaczenie bardzo doniosłego świadectwa, oraz inne fragmenty ewangeliczne⁷ ukazują wyraźnie i z prostotą, że kanon nowotestamentowy przyswoił sobie słowa Chrystusa odnoszące się do Piotra i do jego roli w grupie Dwunastu⁸. Dlatego już w

* Treść niniejszego dokumentu została zaczerpnięta z oficjalnej strony Stolicy Apostolskiej (https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19981031_primato-successore-pietro_pl.html, dostęp: 16.01.2026).

pierwszych wspólnotach chrześcijańskich, podobnie jak później w całym Kościele, utrwalił się obraz Piotra jako apostoła, który mimo swej ludzkiej ułomności został wyraźnie postawiony przez Chrystusa na pierwszym miejscu wśród Dwunastu oraz powołany do spełniania w Kościele osobnej i specyficznej funkcji. Piotr jest skałą, na której Chrystus zbuduje swój Kościół⁹; jest tym, który po swoim nawróceniu nigdy już nie zachwieje się w wierze i będzie umacniał braci¹⁰; jest wreszcie pasterzem, który będzie prowadził całą wspólnotę uczniów Chrystusa¹¹.

W osobie, misji i posłudze Piotra, w jego obecności i śmierci w Rzymie - poświadczonej przez najstarszą tradycję literacką i archeologię - Kościół dostrzega głęboką rzeczywistość, która pozostaje w istotnej relacji z jego własną tajemnicą komunii i zbawienia: *Ubi Petrus, ibi ergo Ecclesia*¹². Kościół od samego początku z coraz większą wyrazistością uświadamiał sobie, że tak jak istnieje sukcesja apostołowa w posłudze biskupów, tak również posługa jedności powierzona Piotrowi stanowi element trwałej struktury Kościoła Chrystusowego, i że ta sukcesja jest związana z miejscem, w którym on poniósł śmierć męczeńską.

4. Na podstawie świadectwa Nowego Testamentu Kościół katolicki głosi jako naukę wiary, że Biskup Rzymu, spełniając posługę Prymatu w Kościele powszechnym, jest Następcą Piotra¹³; ta sukcesja uzasadnia uprzywilejowaną pozycję Kościoła, który jest w Rzymie¹⁴, wzbogaconego również przepowiadaniem i męczeństwem św. Pawła.

Już w Bożym zamysle dotyczącym Prymatu jako «urzędu, który został powierzony przez Pana indywidualnie Piotrowi, pierwszemu z Apostołów, i ma być przekazywany jego następcom»¹⁵, objawiony zostaje cel Piotrowego charyzmatu, to znaczy «jedność wiary i wspólnoty»¹⁶ wszystkich wierzących. Biskup Rzymu jako Następcą Piotra jest bowiem «trwałym i widzialnym źródłem i fundamentem jedności zarówno biskupów, jak i rzeszy wiernych»¹⁷, i stąd jest obdarzony szczególną łaską ministerialną, aby mógł służyć jedności wiary i komunii, która jest konieczna do wypełnienia zbawczej misji Kościoła¹⁸.

5. Konstytucja *Pastor aeternus* Soboru Watykańskiego I wskazuje w prologu na cele Prymatu, następnie zaś w głównej części tekstu wyjaśnia, co stanowi treść, czyli zakres przysługującej mu władzy. Sobór Watykański II, potwierdzając ze swej strony i uzupełniając nauczanie Soboru Watykańskiego I¹⁹, podjął przede wszystkim zagadnienie celu, podkreślając zwłaszcza tajemnicę Kościoła jako *Corpus Ecclesiarum*²⁰. Takie ujęcie pozwoliło ukazać z większą jasnością, że funkcja Prymatu Biskupa Rzymu i funkcja innych biskupów nie przeciwstawiają się sobie, ale istnieje między nimi pierwotna i zasadnicza harmonia²¹.

Dlatego «gdy Kościół katolicki stwierdza, że funkcja Biskupa Rzymu odpowiada woli Chrystusa, nie oddziela tej funkcji od misji powierzonej wszystkim Biskupom jako ‘zastępcom i legatom Chrystusa’ (*Lumen gentium*, 27). Biskup Rzymu należy do ich ‘kolegium’, oni zaś są jego braćmi w posłudze»²². Zarazem należy stwierdzić, że kolegialność biskupów nie przeciwstawia się osobistemu sprawowaniu Prymatu ani nie powinna go umniejszać.

6. Wszyscy biskupi uczestniczą w *sollicitudo omnium Ecclesiarum*²³ jako członkowie Kolegium Biskupów, będącego kontynuacją Kolegium Apostołów, do którego należała także postać tak niezwykła jak św. Paweł. Ten powszechny wymiar ich *episkopé* (czuwania) jest nierozdzielnie związany z partykularnym wymiarem powierzonych im urzędów²⁴. W przypadku Biskupa Rzymu - który jest Zastępcą Chrystusa w sposób właściwy dla Piotra jako Głowa Kolegium Biskupów²⁵ - *sollicitudo omnium Ecclesiarum* zyskuje szczególną moc, ponieważ łączy się z nią *pełna i najwyższa władza* w Kościele²⁶: władza rzeczywiście biskupia, nie tylko najwyższa, pełna i powszechna, ale także bezpośrednia nad wszystkimi — zarówno pasterzami, jak i poszczególnymi wiernymi²⁷. Posługa Następcy Piotra nie oddziałuje zatem z zewnątrz na poszczególne Kościoły partykularne, ale jest wpisana w samo serce każdego Kościoła partykularnego, w którym «prawdziwie obecny jest i działa (...) Kościół Chrystusowy»²⁸, i dlatego zawiera w sobie otwartość na posługę jedności. Ten wewnętrzny związek posługi Biskupa Rzymu z każdym Kościołem partykularnym jest także wyrazem *wzajemnego przenikania się* Kościoła powszechnego i Kościoła partykularnego²⁹.

Episkopat i Prymat, wzajemnie związane i nierozłączne, pochodzą z ustanowienia Bożego. W procesie historycznego rozwoju powstały też - z ustanowienia Kościoła - pewne formy organizacji kościelnej, w których również realizowana jest zasada Prymatu. W szczególności Kościół katolicki jest w pełni świadom funkcji, jaką spełniały w starożytnym Kościele stolice apostolskie, zwłaszcza te, które uważano za Piotrowe, czyli Antiochia i Aleksandria: stanowiły one punkty odniesienia dla Tradycji apostolskiej, wokół których rozwinął się system patriarchalny; system ten jest przejawem kierowania Kościołem przez zwyczajną Opatrzność Bożą i od samego początku kryje w sobie związek z tradycją Piotrową³⁰.

II. Sprawowanie Prymatu i jego formy

7. Aby sprawowanie posługi Piotrowej «nie utraciło nic ze swojej autentyczności i przejrzystości»³¹, należy je rozpatrywać w perspektywie Ewangelii, to znaczy w świetle jego istotnego związku ze zbawcą tajemnicą Chrystusa i z budowaniem Kościoła. Prymat różni się swoją istotą i sposobem sprawowania od form rządzenia istniejących w ludzkich

społecznościach³²: nie jest to urząd koordynujący ani kierowniczy, nie można go sprowadzić do *prymatu honorowego* ani też pojmować jako monarchii typu politycznego.

Tak jak wszyscy wierni Biskup Rzymu musi być uległy słowu Bożemu i wierze katolickiej, jest gwarantem posłuszeństwa Kościoła i - w tym znaczeniu - jest *servus servorum*. Nie podejmuje decyzji samowolnie, ale wyraża wolę Boga, który przemawia do człowieka w Piśmie Świętym, przeżywanym i interpretowanym przez Tradycję; innymi słowy, *episkopé* Prymatu ma granice, które wynikają z Bożego prawa i z nienaruszalnej boskiej konstytucji Kościoła, zawartej w Objawieniu³³. Następca Piotra jest skałą, która przeciwstawiając się samowoli i konformizmowi gwarantuje bezwzględną wierność słowu Bożemu: wynika z tego również charakter męczeński jego Prymatu, który obejmuje także osobiste świadectwo posłuszeństwa krzyżowi.

8. Cechy charakterystyczne sprawowania Prymatu powinny być rozumiane w świetle dwóch podstawowych przesłanek, którymi są *jedność Episkopatu i biskupi charakter samego Prymatu*. Ponieważ Episkopat jest rzeczywistością «jedną i niepodzielną»³⁴, Prymat Papieża obejmuje również zdolność skutecznego służenia jedności wszystkich biskupów i wszystkich wiernych, a Papież sprawuje go «na różnych płaszczyznach, czuwając nad głoszeniem słowa, nad sprawowaniem sakramentów i liturgii, nad misją, nad dyscypliną i życiem chrześcijańskim»³⁵; na tych płaszczyznach wszyscy w Kościele - biskupi i pozostali wierni - z woli Chrystusa winni są posłuszeństwo Następcy Piotra, który jest także gwarantem uprawnionej różnorodności obrządków, form dyscyplinarnych i struktur kościelnych na Wschodzie i na Zachodzie.

9. Prymat Biskupa Rzymu, ze względu na jego charakter biskupi, urzeczywistnia się przede wszystkim przez przekazywanie słowa Bożego; zawiera się w nim zatem specyficzna i wyjątkowa odpowiedzialność za misję ewangelizacyjną³⁶, jako że wspólnota kościelna jest rzeczywistością ze swej istoty przeznaczoną do tego, aby wzrastać: «Obowiązek ewangelizacji należy uważać za łaskę i właściwe powołanie Kościoła; wyraża on najprawdziwszą jego właściwość»³⁷.

Biskupie zadanie przekazywania słowa Bożego, jakie spoczywa na Biskupie Rzymu, jest realizowane także wewnątrz całego Kościoła. W tym sensie sprawuje on najwyższy i powszechny *urząd nauczycielski*³⁸; funkcja ta zakłada charyzmat, jakim jest szczególna asystencja Ducha Świętego, dana Następcy Piotra, która obejmuje w pewnych przypadkach także przywilej nieomylności³⁹. Podobnie jak «wszystkie Kościoły trwają w pełnej i widzialnej komunii, bo wszyscy Pasterze są w jedności z Piotrem, a tym samym w jedności Chrystusa»⁴⁰,

tak też i biskupi są świadkami Boskiej i katolickiej prawdy, gdy nauczają w komunii z Biskupem Rzymu⁴¹.

10. Wraz z funkcją nauczycielską Prymatu misja Następcy Piotra, pełniona w całym Kościele, obejmuje władzę sprawowania rządów kościelnych poprzez akty, które są niezbędne lub wskazane dla umocnienia lub obrony jedności wiary i komunii: należy do nich zaliczyć - na przykład - zlecenie wyświęcenia nowych biskupów, przyjęcie od nich wyznania wiary katolickiej, dopomaganie wszystkim w wytrwaniu w wyznawanej wierze. Jest oczywiste, że istnieje jeszcze wiele innych możliwych sposobów - mniej lub bardziej związanych z przejściowymi okolicznościami realizacji tej posługi jedności: wydawanie praw dla całego Kościoła, ustanawianie struktur duszpasterskich służących różnym Kościołom partykularnym, nadawanie mocy wiążącej postanowieniom synodów partykularnych, zatwierdzanie ponaddiecezjalnych zgromadzeń zakonnych itp. Ze względu na to, że Prymat ma status władzy najwyższej, nie istnieje żadna instancja, przed którą Biskup Rzymu byłby prawnie zobowiązany zdawać sprawę z tego, jak wykorzystuje otrzymany dar: «*prima sedes a nemine iudicatur*»⁴². To jednak nie oznacza, że Papież ma władzę absolutną. Wsłuchiwanie się w głos Kościołów jest bowiem charakterystyczną cechą posługi jedności, a także konsekwencją jedności kolegium biskupiego oraz *sensus fidei* całego Ludu Bożego; wydaje się przy tym, że ta więź jest ze swej istoty obdarowana większą siłą i pewnością niż instancje prawne, przed którymi Biskup Rzymu miałby odpowiadać - co zresztą jest hipotezą niedopuszczalną, ponieważ pozbawioną podstaw. Ostateczna i nieprzekazywalna odpowiedzialność Papieża ma najlepszą gwarancję z jednej strony w zakorzenieniu w Tradycji i w braterskiej komunii, a z drugiej - w ufności w asystencję Ducha Świętego, który rządzi Kościołem.

11. Jedność Kościoła, do której przyczynia się w szczególny sposób posługa Następcy Piotra, osiąga najwyższy wyraz w Ofierze Eucharystycznej, która stanowi centrum i źródło kościelnej komunii; koniecznym oparciem dla tej komunii jest także jedność Episkopatu. Dlatego też «każda celebrowana eucharystyczna dokonuje się nie tylko w jedności z własnym biskupem, ale także z Papieżem, z Kolegium Biskupów, z duchowieństwem i całym ludem. Każda ważna celebrowana Eucharystii wyraża tę powszechną komunie z Piotrem i z całym Kościołem lub też przywołuje ją *obiektywnie*»⁴³, jak to dzieje się w przypadku Kościołów, które nie są w pełnej komunii ze Stolicą Apostolską.

12. «Kościół pielgrzymujący, w swoich sakramentach i instytucjach, które należą do obecnego wieku, posiada postać tego przemijającego świata»⁴⁴. Także z tego powodu niezmienna natura Prymatu Następcy Piotra wyraziła się w ciągu wieków w różnych formach

jego sprawowania, dostosowanych do okoliczności życia Kościoła, pielgrzymującego przez zmieniający się świat.

Konkretne formy sprawowania posługi Piotrowej są dla niej charakterystyczne w takiej mierze, w jakiej stanowią wierną realizację - w konkretnych okolicznościach czasu i miejsca - wymogów, które wynikają z ostatecznego celu właściwego Prymatowi (jedność Kościoła). Większy lub mniejszy zasięg tych konkretnych form będzie w każdej epoce historycznej zależał od *necessitas Ecclesiae*. Duch Święty pomaga Kościołowi poznawać tę *necessitas*, a Biskup Rzymu, wsłuchując się w głos Ducha działającego w Kościołach, stara się znaleźć odpowiedź oraz udziela jej w momencie, gdy uzna to za stosowne, i w wybranej przez siebie formie.

Tak więc próby określenia minimalnego zakresu funkcji sprawowanych w przeszłości nie są właściwą drogą do wyodrębnienia tego, co stanowi istotę nauki wiary o kompetencjach Prymatu. Dlatego *sam fakt*, że określone zadanie było w pewnej epoce historycznej realizowane przez Papieża w ramach Prymatu, nie oznacza, że to zadanie w sposób konieczny musi być zawsze zastrzeżone Biskupowi Rzymu; i odwrotnie, sam fakt, że dana funkcja nie była poprzednio sprawowana przez Papieża, nie upoważnia do wyciągnięcia wniosku, że funkcja ta nigdy w przyszłości nie może wejść w zakres kompetencji Prymatu.

13. Tak czy inaczej, należy przede wszystkim stwierdzić, że rozeznanie dotyczące zgodności między naturą posługi Piotrowej a ewentualnymi formami jej sprawowania winno być podjęte *in Ecclesia*, to znaczy pod działaniem Ducha Świętego i w braterskim dialogu Biskupa Rzymu z innymi biskupami, zgodnie z konkretnymi potrzebami Kościoła. Zarazem jednak jest oczywiste, że tylko Papież (lub Papież wraz z Soborem powszechnym) ma - jako Następca Piotra - władzę i prawo powiedzieć ostatnie słowo na temat sposobów sprawowania własnej posługi pasterskiej w Kościele powszechnym.

* * *

14. Przypominając istotne elementy katolickiej nauki o Prymacie Następcy Piotra, Kongregacja Nauki Wiary zachowuje przekonanie, że autorytatywne potwierdzenie tych zasad doktrynalnych pozwoli wyraźniej ukazać, w jakim kierunku należy iść dalej. Przypomnienie to pomoże również uniknąć istniejącej zawsze możliwości ponownego pojawienia się interpretacji cząstkowych i jednostronnych, już w przeszłości odrzuconych przez Kościół (febronianizm, gallikanizm, ultramontanizm, koncyliaryzm itp.). Przede wszystkim zaś, patrząc na posługę Sługi sług Bożych jako na wielki dar miłosierdzia Bożego ofiarowany Kościołowi, znajdziemy wszyscy - dzięki łasce Ducha Świętego - silną motywację, aby w codziennym pielgrzymowaniu

Kościół przeżywać i wiernie zachowywać rzeczywistość i pełną jedność z Biskupem Rzymu w taki sposób, jakiego pragnie Chrystus⁴⁵.

15. Pełna komunია, jaka zgodnie z wolą Chrystusa ma istnieć pomiędzy tymi, którzy uważają się za Jego uczniów, wymaga wspólnego uznania powszechnej posługi kościelnej, «w której wszyscy Biskupi czują się zjednoczeni z Chrystusem, a wszyscy wierni znajdują umocnienie swojej wiary»⁴⁶. Kościół katolicki wyznaje, że jest nią posługa Prymatu Biskupa Rzymu, Następcy Piotra, oraz utrzymuje z pokorą, że «komunia Kościołów partykularnych z Kościołem Rzymu oraz ich Biskupów z Biskupem Rzymu jest w Bożym zamysle podstawowym warunkiem pełnej i widzialnej komunii»⁴⁷. W historii papieżstwa nie brakło ludzkich błędów i poważnych nawet uchybień: sam Piotr uznał, że jest grzesznikiem⁴⁸. Piotr, człowiek słaby, został wybrany jako skała właśnie po to, aby było oczywiste, że zwycięstwo należy tylko do Chrystusa, a nie jest wynikiem wysiłków ludzkich. Chrystus pragnie nieść swój skarb poprzez czasy w kruchych naczyniach⁴⁹: w ten sposób ludzka słabość staje się znakiem prawdziwości Bożych obietnic.

Kiedy i jak zostanie osiągnięta tak bardzo upragniona jedność wszystkich chrześcijan? «Jak to uzyskać? Pokładając nadzieję w Duchu, który umie oddalić od nas widma przeszłości i bolesne wspomnienia podziału; On umie obdarzyć nas rozsądkiem, mocą i odwagą, abyśmy mogli podjąć niezbędne kroki i by dzięki temu nasze wysiłki stawały się coraz bardziej autentyczne»⁵⁰. Wszyscy jesteśmy wezwani, aby powierzyć się Duchowi Świętemu, aby powierzyć się Chrystusowi, powierzając się Piotrowi.

Kard. JOSEPH RATZINGER

Prefekt

Abp TARCISIO BERTONE

Emerytowany ordynariusz Vercelli

Sekretarz

¹ Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, 25 maja 1995 r., 95.

² *Il Primato del Successore di Pietro*, «Atti del Simposio teologico: Roma, 2-4 dicembre 1996», Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1998.

³ Jan Paweł II, *List do kard. Josepha Ratzingera*, w: tamże, 20.

⁴ *Il Primato del Successore di Pietro nel mistero della Chiesa. Considerazioni della Congregazione per la Dottrina della Fede*, w: tamże, Appendice, 493-503. Tekst został opublikowany także w specjalnym zbiorze, wydanym przez Libreria Editrice Vaticana.

⁵ Mt 10, 2.

⁶ Por. Mk 3, 16; Łk 6, 14; Dz 1, 13.

⁷ Por. Mt 14, 28-31; 16, 16-23 i par.; 19, 27-29 i par.; 26, 33-35 i par.; Łk 22, 32; J 1, 42; 6, 67-70; 13, 36-38; 21, 15-19.

⁸ Świadczenia dotyczące posługi Piotrowej można znaleźć we wszystkich - choć różnorodnych - elementach tradycji nowotestamentowej: zarówno u synoptyków - w różnych ujęciach u Mateusza, Łukasza i Marka - jak i w *corpus Paulinum* i w tradycji Janowej; każde z nich zawiera elementy oryginalne, odmienne pod względem narracyjnym, ale całkowicie zgodne co do istotnego znaczenia. Jest to znak, że posługa Piotrowa była uważana za konstytutywny element Kościoła.

⁹ Por. Mt 16, 18.

¹⁰ Por. Łk 22, 32.

¹¹ Por. J 21, 15-17. Na temat świadectw nowotestamentowych dotyczących Prymatu por. także: Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, 90 nn.

¹² Św. Ambroży z Mediolanu, Enarr. in Ps., 40, 30: PL 14, 1134.

¹³ Por. na przykład św. Syrycjusz, list *Directa ad decessorem*, 10 lutego 385 r.: DS, n. 181; Sobór Lyoński II, *Professio fidei Michała Paleologa*, 6 lipca 1274 r.: DS, n. 861; Klemens VI, list *Super quibusdam*, 29 września 1351 r.: DS, n. 1053; Sobór Florencki, bulla *Laetentur caeli*, 6 lipca 1439 r.: DS, n. 1307; Pius IX, enc. *Qui pluribus*, 9 listopada 1846 r.: DS, n. 2781; Sobór Watykański I, Konst. dogm. *Pastor aeternus*, rozdz. 2: DS, n. 3056-3058; Sobór Watykański II, Konst. dogm. o Kościele *Lumen gentium*, rozdz. III, n. 21-23; *Katechizm Kościoła Katolickiego*, 882; itp.

¹⁴ Por. św. Ignacy Antiocheński, *Epist. ad Romanos*, Intr.: SCh 10, 106-107; św. Ireneusz z Lyonu, *Adversus haereses*, III, 3, 2: SCh 211, 32-33.

¹⁵ Sobór Watykański II, Konst. dogm. o Kościele *Lumen gentium*, 20.

¹⁶ Sobór Watykański I, Konst. dogm. *Pastor aeternus*, proemio: DS, n. 3051. Por. św. Leon Wielki, *Tract. in Natale eiusdem*, IV, 2: CCL 138, 19.

¹⁷ Sobór Watykański II, Konst. dogm. o Kościele *Lumen gentium*, 23. Por. Sobór Watykański I, Konst. dogm. *Pastor aeternus*, proemio: DS, n. 3051; Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, 88. Por. Pius IX, *List Świętego Oficjum do biskupów Anglii*, 16 września 1864 r.: DS, n. 2888; Leon XIII, enc. *Satis cognitum*, 29 czerwca 1896 r.: DS, n. 3305-3310.

¹⁸ Por. J 17, 21-23; Sobór Watykański II, Dekr. o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*, 1; Paweł VI, adhort. apost. *Evangelii nuntiandi*, 8 grudnia 1975 r., 77: AAS 68 (1976) 69; Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, 98.

¹⁹ Por. Sobór Watykański II, Konst. dogm. o Kościele *Lumen gentium*, 18.

²⁰ Por. tamże, 23.

²¹ Por. Sobór Watykański I, Konst. dogm. *Pastor aeternus*, rozdz. 3: DS, n. 3061; por. Wspólna deklaracja biskupów niemieckich, styczeń-luty 1875 r.: DS, n. 3112-3113; Leon XIII, enc. *Satis cognitum*, 29 czerwca 1896 r.: DS, n. 3310; Sobór Watykański II, Konst. dogm. o Kościele *Lumen gentium*, 27. W przemówieniu wygłoszonym po publikacji konstytucji *Pastor aeternus* Pius IX wyjaśniał: «Summa ista Romani Pontificis auctoritas, Venerabiles Fratres, non opprimit sed adiuvat, non destruit sed aedificat, et saepissime confirmat in dignitate, unit in caritate, et Fratrum, scilicet Episcoporum, jura firmat atque tuetur» (Mansi 52, 1336 A/B).

²² Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, 95.

²³ 2 Kor 11, 28.

²⁴ Pierwszeństwo ontologiczne Kościoła powszechnego - w jego istotnej tajemnicy - wobec każdego poszczególnego Kościoła partykularnego (por. Kongregacja Nauki Wiary, list *Communione notio*, 28 maja 1992 r., 9) podkreśla także znaczenie powszechnego wymiaru posługi każdego biskupa.

²⁵ Por. Sobór Watykański I, Konst. dogm. *Pastor aeternus*, rozdz. 3: DS, n. 3059; Sobór Watykański II, Konst. dogm. o Kościele *Lumen gentium*, 22; por. Sobór Florencki, bulla *Laetentur caeli*, 6 lipca 1439 r.: DS, n. 1307.

²⁶ Por. Sobór Watykański I, Konst. dogm. *Pastor aeternus*, rozdz. 3: DS, n. 3060. 3064.

²⁷ Por. tamże; Sobór Watykański II, Konst. dogm. o Kościele *Lumen gentium*, 22.

²⁸ Sobór Watykański II, Dekr. o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, 11.

²⁹ Por. Kongregacja Nauki Wiary, list *Communione notio*, 13.

³⁰ Por. Sobór Watykański II, Konst. dogm. o Kościele *Lumen gentium*, 23; Dekr. o Kościołach Wsch. katol. *Orientalium Ecclesiarum*, 7 i 9.

³¹ Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, 93.

³² Por. tamże, 94.

³³ Por. Wspólna deklaracja biskupów niemieckich, styczeń-luty 1875 r.: DS, n. 3114.

³⁴ Sobór Watykański I, Konst. dogm. *Pastor aeternus*, proemio: DS, n. 3051.

³⁵ Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, 94.

³⁶ Por. Sobór Watykański II, Konst. dogm. o Kościele *Lumen gentium*, 23; Leon XIII, enc. *Grande munus*, 30 września 1880 r.: ASS 13 (1880) 145; KPK, kan. 782, § 1.

³⁷ Paweł VI, adhort. apost. *Evangelii nuntiandi*, 14. Por. KPK, kan. 781.

³⁸ Por. Sobór Watykański I, Konst. dogm. *Pastor aeternus*, rozdz. 4: DS, n. 3065-3068.

³⁹ Por. tamże: DS, n. 3073-3074; Sobór Watykański II, Konst. dogm. o Kościele *Lumen gentium*, 25; KPK, kan. 749, § 1; KKKW, kan. 597, § 1.

⁴⁰ Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, 94.

⁴¹ Por. Sobór Watykański II, Konst. dogm. o Kościele *Lumen gentium*, 25.

⁴² KPK, kan. 1404; KKKW, kan. 1058. Por. Sobór Watykański I, Konst. dogm. *Pastor aeternus*, r. 3: DS, n. 3063.

⁴³ Kongregacja Nauki Wiary, list *Communio notio*, 14. Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, 1369.

⁴⁴ Sobór Watykański II, Konst. dogm. o Kościele *Lumen gentium*, 48.

⁴⁵ Por. Sobór Watykański II, Konst. dogm. o Kościele *Lumen gentium*, 15.

⁴⁶ Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, 97.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Por. Łk 5, 8.

⁴⁹ Por. 2 Kor 4, 7.

⁵⁰ Jan Paweł II, enc. *Ut unum sint*, 102.